

BOZÓK FERENC

Közelítések Füst Milán éjjeli fantáziáihoz

Idén, 2017-ben éppen fél évszázada, hogy nincs köztünk Füst Milán. Ugyanakkor lírikusi pályájának vége ennél mintegy húsz évvel korábbra tehető, hiszen *Szellemek utcája* című, 1948-ban kiadott verseskötetének – 1947 karácsonyára datált – előszavában az e könyvbe felvett verseit véglegesnek, lírai essztermését lezártak tekintette. Ahogy itt írja: „Azt mondhatom tehát, hogy ez már nem is válogatott verseim kötete, mint az előző volt – e gyűjtemény most már bizvást teljesnek is mondható.” Ez a gyűjtemény a szerző által írott előszóval együtt változatlanul jelent meg 1972-ben is, a Magvető Kiadónál.

Füst Milánt, a sötét tónusú, rokotalan lírikust a „költők költőjének” lehetne nevezni, hiszen a szélesebb olvasóközönség előtt fellépésétől mindmáig kevés visszhangra lelt, ám a lírikusok, kortársai és utódai egyaránt felismerték benne a megkerülhetetlen költői nagyságot. Viszonylag sokakat foglalkoztatott a Füst-líra (főként enigmatikus volta miatt), és többen is írtak róla recenziót, tanulmányt, reflexiót, így például Karinthy Frigyes, Nagy Zoltán, Kosztolányi Dezső, Kassák Lajos, Vas István, Radnóti Miklós, Határ Győző vagy Nemes Nagy Ágnes.

Jelen írásomban – a pályatársak és szellemi utódok reflexióit zárójelbe helyezve – sajátosan „éjjeli költészetének” szubjektív hangú bemutatásával tisztelgek az évfordulós mester előtt.

Többször is áttekintve Füst Milán terjedelemre nézve csekély, de esztétikai és eszmei szempontból kiemelkedő értékű lírai életművét, tudatosodott bennem, hogy mennyire „éjjeli” ez a költészet. A költőnek szinte egyetlen olyan alkotása sincs, amelyben ne szerepelne az éjjel, a sötét vagy a szürkület szó, vagy ezek valamilyen szinonimája. Az *Egy csillaghoz* című versben például még a virágok és a tűz lángjai is feketék. Miért ez a nagy sötétség? „Az életem javát / sötétben töltöm el, / A mélyen elrejtő, néma férfikort” – írja talán leginkább közismert és legtöbbet idézett költeményében, a *Szellemek utcájában*. Elkomorulás olvasható ki ebből a költeményből. Nem eleve volt tehát a lírai én látásmódja sötét és komor. Hiszen valaha szerette az éneket, a napsütés aranyrózsáit, az

élet villódzó színeit és szirénhangjait. De már túljutott mindezekben. Visszavonul, árnyékba, sötétbe húzódik. Ez a vers felütése: „Minden ellenemre van”. Vár-e még valamire, valami derengésre a sötétben rejtező szív? Ahogy *Aggok a lakodalmon* című verses színdarabjában írja: „s akár a túlrejt gyümölcs, / Amely egy éjszakán lehull és már csak önmagának van és vár / sötétben ilykép rejtezőnk / S hogy mit várunk e tartós éjszakában még? – azt nem tudom.”

Várja a halált, az igazi találkozást a valódi sötétséggel. „Szíved is oly sötét... / Szépség már nem való neked” – írja az *Intelem az aggastyánhoz* című, rövidebb versében. Mintha nem tudná eldönteni, hogy egyáltalán él-e még, vagy már csak kísértetként bolyong itt a Földön. Fiktív alakot, kitalált alkotó elődjét szólítja meg az *Óda egy elképzelt művészhez* című költeményben: „Nagy művész! Rád gondolva töltöttem el az éjt s keserűn / Idéztem tétlen s busongó életemet is, amelyben nincsen erő és izzás / Színes képeket vetíteni, csupán feketéket s éjjel!” Számot vet és búcsúzkodik a *Barátaimhoz!* című költemény első soraiban: „Mint a kedves után, ki szép volt és kegyetlen, / Könnyű éj fájdalmas pillantást vetek majd a dombok felé s feléd / is ó gyönyörű élet, / Ki meggyötörtél s most a rideg sírba küldesz, elviselhetetlen / Éjszakáim bús engeszteléseül.” Vár-e, remél-e a szív valamiféle találkozást az Istennel? Hívó-e ez a lélek? Legtöbb versében nincs megváltás, nincs végső transzcendens megoldás a földi lét végére időzítve. Kivétel talán *Az igaz bíróhoz!* című költemény, amelyben az ébredés virradatának transzcendens reménye szólal meg, a halálközeli élmények két tipikus velejárójával, az alagúttal és a fényel: „S meghalni azután, – meglátni végül is a fényt, mint aki eltévedt / És sokáig börtörtölt egy vak alagútban, a sötétben, / S feljutott végül a napfényre, / Gyönyörű szép hajnalidőben!”

Ha már megállapítottam, hogy *Az igaz bíróhoz!* című vers a legreménytelibb, meg kell azt is állapítani, hogy szinte ennek ellenpólusaként, a *Mississippi* című verse a legpesszimistább. Mintha már nem is emlékezne arra, hogy valaha köze volt a tarkabarka élethez: „Fekete nap volt az életem. – Kinek panaszojlam? Elmúlt, / Oh mintha sose láttam volna napfényes szép egeket.” Máskor magára a földi életre, annak egészére is úgy tekint, mint valami hosszú álmra, amely – köztudomásúan – egyfajta „kis halál”. Az alvás valamiképp köztes állapot, nem élet és nem is halál, de valahol mindkettő. Mintha szeretné végigaludni, vagy akár végig is aludná, vagy félálom-

ban, lidércálmoktól gyötört szendergéssel tölténé el az egész életét, mintegy szoktatva magát a rá váró végső és örök, feloldhatatlan sötéthez: „Alszol, miatt az éjszaka / Ködköntösét vagdossa szablyával” (*A mélyen alvó*).

Megszólítja a nagy ismeretlent, a rejtélyes elmúlást, a halált. Azon töpreng, vajon a halál sötét-e? Vagy éppen valami egészen fényes? Ez mindannyiunknak örök emberi kérdésünk. Vitathatatlan, hogy a sötétség mint az elmúlás, a halál allegóriája végig jelen van a Füst-életműben. „Nagy ívben esteledik körülöttem mindenütt. / Az ég is tágul, gömbölyűbb a föld / S mi apró-cseprő volt: felszívatik. / S egyetlen hang donog: hogy este van” (*Este van*). Itt tehát – ahogy fentebb már utaltam rá – az élet sem igazán élet, inkább csak szendergés, alvás: „Hisz úgylát téli álom már nekem e földi lét, / Amelyből felriadok olykor” (*Messzi fény*). A nyughatatlan álmodó vágyik a nagy, végső alvársra: „Ó boldog az, ki nyomorára gondol s válik az ajka komollyá / S komoly sóhajjal alszik el s a bús halál maszkiját felölté!” (*Álmatlanok kara*) Halála előtt felteszi a kérdést: volt-e bármiféle értelme ennek a „hebehurgya” létnek? „Óh szállj meg hát nagy látomás! / Hadd tudnám meg, mivégre voltam? / S mivégre volt a bölcsesség, vagy lázadás, / Vagy azt, hogy mire megyek itt magamba? holtan?” (*Szállj meg nagy látomás...*)

Ez a sötétség nem csupán a szubjektum allegóriája. Saját sötétsége rávetül az egész kozmoszra: „Fagyos és sötét a föld! S egyre ridegebb lesz, meglásd, amint majd / lassu ütembe fordul / Az Orioncsillagzat ködképe fele” (*Tél*). A sötétség mellett számlálhatatlanul gyakori a Hold és a csillagok képe. Igen gyakran a vigasztalan kozmosz részének tudja magát: „Édesanyám a hold... nálad születtem én, létem titka ez: a te / öledből, – Te dajkáltál engem... s innen a fekete fény, mely szívemből / szüntelen árad. [...] Ím elhagylak titeket, mert felléptem a sötétség csúcsára, édesanyámhoz” (*A holdhoz*).

Nemcsak néhány versének, hanem szinte egész lírai életművének is domináns mozzanata ez a kozmikus sötét. Egyetlen szurokfekete tömbből faragott ez a líra. A lírikus mozdulatlan, mint egy szobor vagy egy hegy, vagy mintha úgy élne az élő a halandók között, mintha maga már nem élne: „S ha felhőid közt olykor eléd járul / egy-egy emberarc, / Te mozdulatlan várod őt, nem biztatod, nem kergeted / S úgy ülsz előtte, mint a hegy. [...] / S a háztetőiden

hiába járkál lámpásával már a régi rém, hiába zörget, nem figyelsz. [...] S barátokként fogadd, kik rég barátaid, / S akikhez máris tartozol: / Az elfeledtek árnyait” (*Szózat az aggastyánhoz*).

Füst egy kitalált, maga teremtette, Brueghel festői világát idéző középkor díszletei közé helyezkedik. Ám középkori hangulatú világa a középkor egyetlen évszázadát sem idézi meg konkrétan. Költeményeinek inkább csak hangulatai és szereplői középkoriasak. Egyéninek teremtett térbe lép, aki Füst Milán versei között jár – még akkor is, ha tudjuk, hogy Füst Milán epikus vagy drámai munkáiban is szívesen nyúlt középkori témákhoz (*Aggok a lakodalmon; IV. Henrik király; A kapitány felesége*). Talán, ha a képzőművészetet kellene említeni, akkor a már említett Brueghel mellett még Van Ostade festői világa rokonítható Füst költői univerzumával. Mintha az élők is valamiképp halottak lennének, és a kísértetek is életszerűek – a halott például temetése napján szomorúan énekel, a kísértetek hideg, zöld almákkal és répák héjával dobálóznak, ködös alakok botra támaszkodva álldogálnak, valaki megfázik Szilveszter éjjelén. Lidércvilág ez, de mégsem afféle lebegő, ködös szféra. Itt mindennek határozott, vaskos teste és anyaga van. Érzékies kísértetvilág ez, vagy kísérteties valóság? A földi és a túlvilági képzetek groteszk módon keverednek egymással. A halállal való állandó szembenézés is középkorias vonás. Ám igen gyakran ennél is régebbi ez a hang: az ószövetségi próféták komor nyelvén szól, biblikus pátozzsal. Ám biblikusságából feltűnően és szinte tüntetőleg hiányzik az öröm és a fény: „Az angyalok sötétek. Nem látod-e kezükben a kardot?” (*A jelenés*)

Vágyott Füst Milán a halálra, a végső nagy sötétre? Naplójában Kosztolányi halála fölött elmélkedve megállapítja, hogy nem szeret élni. De az, hogy – a költő vagy bárki más – nem szeret élni, még nem egyenértékű azzal, hogy a halálra vágyik. „Nem szeretni élni” jobb, mint „nem élni”. Az életnél csak az elmúlással való szembesülés nyomasztja jobban.

Füst Milán nagy regénye (*A feleségem története*) és drámái már elnyerték méltó helyüket az irodalmi kánonban. Költészete viszont még mintha az éjjeli szendergés állapotában lenne, ébredésre várna. Az örök kérdések előtt elnémulva emlékezzünk a nagy éjszakai költőre, Füst Milánra, remélve, hogy a XXI. század talán költeményei számára is elhozza majd a szélesebb körű elismerést!